

Rotunda sv. Pankráce v Praze

Patrocinium středověkých kostelů je jedním z dobrých vodítek pro hypotetickou dataci, pokud chybí nezvratné důkazy o původu kostela. Proto jsem ve svém přehledu vývoje Prahy v raném feudalismu hypoteticky zařadil kostel sv. Pankráce v Praze do tohoto období¹. Kostely sv. Pankráce se vyskytují v určitých oblastech v raném období křesťanství².

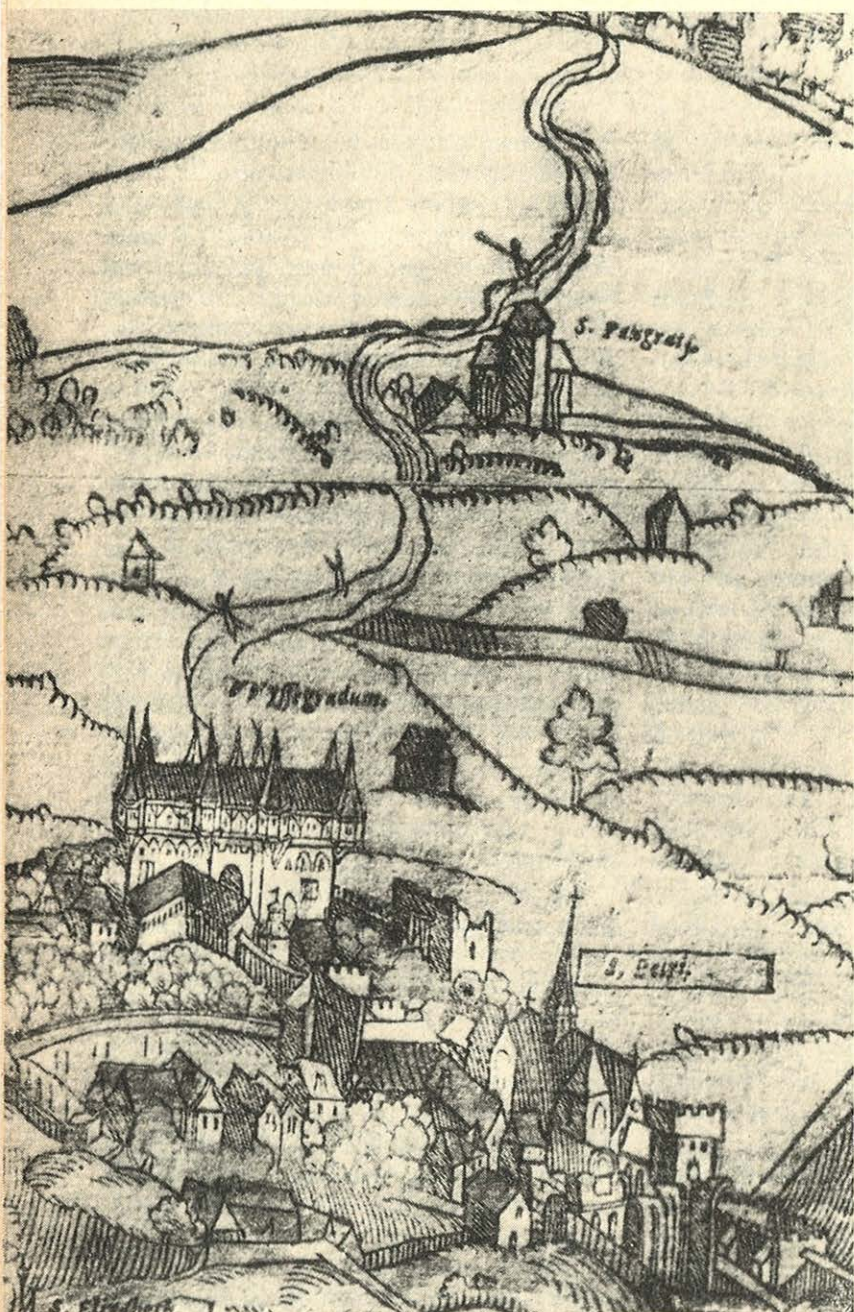
Bezprostředně pod zvonicí kostela měl být proražen tunel trati C pražského metra³. Pražské archeologické instituce Archeologický ústav ČSAV, Muzeum hlavního města Prahy a Pražské středisko státní památkové péče a ochrany přírody provádějí soustavně výzkumy při stavbě metra podle usnesení Rady NVP č. 51 z roku 1965⁴. Proto jsem zajistil výzkum celého areálu, aby při výstavbě metra nedošlo k zničení památek a abych si zároveň mohl ověřit výše uvedenou hypotézu. Výsledky výzkumu, který provedl odbor stavební archeologie Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody, byly po všech stránkách pozoruhodné a budou publikovány v rozšířené nálezoové zprávě v časopisu ČSAV Umění⁵.

Nalezené základové zdivo rotundy dalo podnět k dalšímu hlubšímu studiu o původu, podobě a vývoji našich rotund jako specifického výrazu kultury našeho raného feudalismu⁶. Tento krátký referát je úvodem k podrobnější studii⁷.

Nejprve seznámím s nejdůležitějšími skutečnostmi, vyplývajícími ze zmíněné nálezoové zprávy vedoucí výzkumu dr. Heleny Olmerové, s jejímž svolením tento referát publikuji⁸.

Pod presbytářem a východní částí lodi dnešního kostela bylo odhaleno základové zdivo a nepatrné zbytky první nadzemní vrstvy lícových kamenů rotundy. Z pražských rotund, pokud jsem poznal jejich základy, nevykazuje dosud ani jediná včetně nejnověji objevených (Dolní Chabry a snad ani sv. Kliment na Novém Městě) takovou strukturu základu⁹. U žádné nebylo dosud prokázáno, že by byla podstatně od základů přestavována.¹⁰ U žádné z nich nebyla prokázána změna užití odlišného stavebního materiálu ve hmotě základového zdiva. U žádné z nich nebylo použito k tvorbě půdorysu téhož systému jeho vytyčení. U rotundy pod kostelem sv. Pankráce nejstarší pramen konstatuje toto: „...dedit quamdam ecclesiam...“ (za biskupa Otty, dvanáctého biskupa pražského, 1140—1148); není tedy patrocinium pro tu dobu písemně doloženo¹¹. Z listiny ovšem vyplývá, že kostel byl tehdy vlastnickým, což je důležité pro další úvahy.

Vraťme se nejprve k závěrům, vyplývajícím z nálezoové zprávy. Základové zdivo apsidy tlusté 150 až 155 cm nevzniklo současně. Není totiž jednotné ve vertikální skladbě ani v úrovni základové spáry a liší se v daných partiích i použitím druhů kamene a ve složení malty. Na koruně zdiva je zachováno při vnější části několik hrubých přitloukaných kvádrů první nadzemní vrstvy, vzdálených 25 až 30 cm od líce základu. Dále je tu zřetelná spára, probíhající uvnitř zdiva, vzdálená od vnitřní líce apsidy asi 55 až 60 cm na severní polovině a 45 až 50 cm na jižní polovině

*Kostel sv. Pankráce
na prospektu Prahy
z roku 1562 od J. Kozla
a M. Peterleho
s přístupovou cestou
od Vyšehradu
(reprodukce J. Janatková)*

*Kostel sv. Pankráce,
pohled na odkryté zdivo
rotundy
(snímek Z. Helfert)*

apsidy. Odděluje zdivo, které bylo prokazatelně přistavěno dodatečně dovnitř apsidy. Vnitřní zdivo je opukové, spojované maltou s vyšším obsahem vápna. Vnější zdivo apsidy je převážně křemencové. Zmíněné kvádríky první nadzemní vrstvy leží v dobře vápnem nasycené vrstvě malty, která jednotně překrývá celý vrch základů apsidy, tj. vnější i vnitřní zdivo. Vnitřní opukový kruh zdiva má základovou spáru výše položenou než vnější křemencové zdivo. Základové zdivo lodě tlusté 95–110 cm je složeno ze křemencové směsi s velkými říčními valouny a jeho základová spára je na stejné úrovni jako vnější křemencové zdivo apsidy. Kusy lomových kamenů jsou hmotně kubické, nikoli podélného plochého charakteru. K lodi jsou prokazatelně přistavěny tři bloky převážně plochého opukového zdiva, jejichž základová spára souhlasí se spárou vnitřního, také převážně plochého opukového zdiva apsidy. Přistavěné pilíře mají maltu nasycenou více vápnem než základové zdivo lodi, kde nasycenost

je podobná jako u vnějšího zdiva apsidy. Nasycenost přízedních pilířů při lodi odpovídá nasycenosti vrchní vrstvy malty na základu apsidy. V nálezové zprávě se výslovně konstatuje, že povrch lodi je překryt vrstvou malty jako na apsidě, ale nelze říci, zda tato vrstva překrývá spojení podstavce se zdívkou rotundy — „toto spojení není zřetelné“¹².

Z těchto nálezových skutečností vycházejí tři možnosti interpretace:

1. Rotunda převážně s křemencovým základovým zdívkou byla podstatně přestavěna tak, že ubourali apsidu do výše stávajícího terénu a postavili novou se silnější zdi, aby mohla nést klenbu, resp. další patro. Ke stojící staré lodi rotundy přistavěli přízední, relativně mohutné pilíře, zřejmě pro podporu nové klenby, resp. vyztužení zdiva pro nástavbu dalšího patra.¹³

2. Přestavěna byla celá rotunda (stavebně asi chatrná, pokud tak můžeme soudit z jakosti základu lodi rotundy) tak, že zdivo zbořili až na úroveň terénu v době

přestavby a na základ, zpevněný přistavěným opukovým zdívkem pak postavili nový kostel zaklenutý jak v lodi, tak v apsidě. Je však nepravděpodobné, že by nová loď rotundy měla podpory klenby, když nová zeď mohla být zesílena po celém obvodu tak, aby udržela klenbu.

3. Třetí verze, kterou mnozí badatelé rádi podobné případy interpretují, by byla tzv. změna plánu při počátku výstavby apsidy rotundy, a dále později obnova klenby nebo její zřízení nad původně nezaklenutým prostorem lodi¹⁴.

Z těchto tří možností se podle dosavadních zkušeností přikláním k alternativě č. 1, i když na základě závěru náleзовé zprávy nevylučuji ani možnost č. 2.

Uvedu zde jen stručné zdůvodnění svých závěrů, podrobnosti uvedu v písemné rozšířené studii v materiálech III. Mezinárodního slovanského kongresu, konaného v září 1975 v Bratislavě.

Alternativu č. 3 vylučuji, neboť:

a) změna plánu v krátkém čase, tj. ihned po vyzdění základů, je málo pravděpodobná, nemá pro tu dobu společenské opodstatnění a podobné případy nejsou dosud bezvýhradně doloženy¹⁵;

b) v době teoretické možnosti vzniku této rotundy v Praze nemáme zatím prokázáno, že ve stejném čase a území byly stavěny rotundy se zaklenutými apsidami a loděmi, dokonce i podpírané mohutnými pilíři a pasy. O patrových rotundách v Praze nemáme konkrétní doklady¹⁶;

Stavitel rotundy by tedy neměl podle stavu našeho bádání na vybranou víc typů; tudíž nemohl ani měnit plán během stavby;

c) v případě změny plánu by se použilo totožného nebo alespoň podobného stavebního materiálu i pojiva¹⁷;

d) rozšířená základová rýha by se vy-

kopala na tutéž úroveň jako byla původní;

e) vyšší úroveň základové spáry totožná jak při apsidě, tak i v lodi je nepřímým dokladem pro současnost těchto stavebních změn tj. pro možnosti č. 1 i č. 2.

Nesporná a důležitá pro další bádání zůstává hlavně skutečnost, že pankrácká rotunda není stavebně jednotná. A to myslím je závažná okolnost, z níž nutno vycházet. Proto se musíme zamyslet nad dalšími skutečnostmi, abychom mohli zmíněnou následnost ve výstavbě alespoň relativně datovat.

1. Předměty hmotné kultury a pohřby, popsané v náleзовé zprávě, nemohou žet podstatně ovlivnit dataci vlastní rotundy, zvláště její první fáze¹⁸.

2. Forma zpracování několika zachovaných lícových kvádrů vylučuje podle dosavadních zkušeností dataci druhé fáze až po počátku druhé třetiny 12. století.

3. Relativně starší zdivo má jádro propojované špatnou maltou a stavební křemencový materiál pochází ze zdrojů vyskytujících se v těsném sousedství Vyšehradu.

4. Opukové mladší zdivo pochází již z mocných zdrojů bělohorských. Vyskytují se ve stavbách datovaných dosud do všech období počátků českého státu.

5. V poslední době byly odkryty základy sakrálních staveb, jejichž zdivo je spojováno na hlínu. Jedná se o rotundu v Dolních Chabrech a zaokrouhlené zdivo pod kostelem sv. Klimenta na Novém Městě pražském. V posledním případě šlo o křemencové zdivo.

6. Apsida pankrácké rotundy je přímo napojena na loď bez odstupňovaného triumfálního oblouku. Datování českých rotund tohoto typu dosud kolísá. Skutečností však zůstává, že u velkomoravských

rotund se (alespoň u základů) toto napojení výlučně vyskytuje¹⁹.

7. Konstrukce a vytýčení půdorysu pankrácké apsidy nevychází ani z části kružnice, ani se nejedná o podkovovitou apsidu, tj. vytýčenou z části kružnice a pomocí kružnic oskulačních²⁰.

8. U velkomoravských rotund nešlo, alespoň v základech, o přesné části kružnice.

Uvedené okolnosti nám neumožní sice přímé datování vzniku a stavební změny pankrácké rotundy, ale zato podníti hlubší srovnávací studium a upřesnit metodu dalšího bádání o našich rotundách.

Především bude nutno pečlivě a nejnovějšími geodetickými metodami zaměřit a vynést půdorysy apsid. Domnívám se, že v daném čase vzniku stavby lze u různých akcí připustit možnost použití odlišného stavebního materiálu, pojiva, jakož i stavební technologie. Myslím však, že typ stavby, hlavně konstrukční přístup k vytýčení půdorysu, je předurčován účelem, stavebníkem a stavitelem a nelze jej měnit bezdůvodně případ od případu. Výsledek (typ stavby a stavební technologie) je odrazem společenského bytí a vědomí v daném čase a prostoru.

Půdorysná konstrukce je tedy jedním ze základních prvků, z nichž lze vycházet při datování, ovšem i s přihlédnutím k dalším uvedeným činitelům.

Výše jsem konstatoval, že dosavadní znalosti užívání stavebního materiálu, pojiva a technologie v Praze nám umožňují datovat vznik poslední fáze pankrácké rotundy před počátek druhé třetiny 12. století.

Při pokusu o dataci vzniku staršího zdiva základů, a tudíž nejpravděpodobněji i původní stavby, se musíme již nyní

zamyslet nad širšími geografickými sídelními souvislostmi.

Z důvodů geomorfologických a hydrologických se nabízí domněnka, zda pankrácká rotunda nepatřila k bezprostřednímu zázemí Vyšehradu, resp. s ním nějak funkčně nesouvisela.

Vyšehrad je položen na ostrohu, který je nejnižším a nejužším útvarem ve velkém ostrohu²¹. Větší a vyšší pankrácká pláň je oddělena od dnešního Vyšehradu úzkou šíjí za tzv. Táborskou branou. Vyšší planina stoupá až právě k pankráckému kostelu, položenému na jejím jihozápadním malém výběžku²². Celý útvar byl obtékán potokem Botičem na severu a Vltavou na západě. Od jihozápadu stoupala od Vltavy širší úžlabina, pravděpodobně podle interpretace historických zpráv a dnešní situace prameniště Topolky, protékaná potokem²³. Pod kostelem byla i soustava vodních nádrží, nevíme, zda přírodních nebo umělých. Úžlabina končila jižně od kostela a směrem severním pokračovalo přírodní oddělení většího ostrohu další úžlabinou, klesající až do pobřežní nivy Botiče²⁴. Jihovýchodně od šíje bylo na hraně náhorní planiny prameniště zvané Jezerka, bájná Libušina studánka, odkud se vedla později prokazatelně voda rourami na hrad Vyšehrad²⁵.

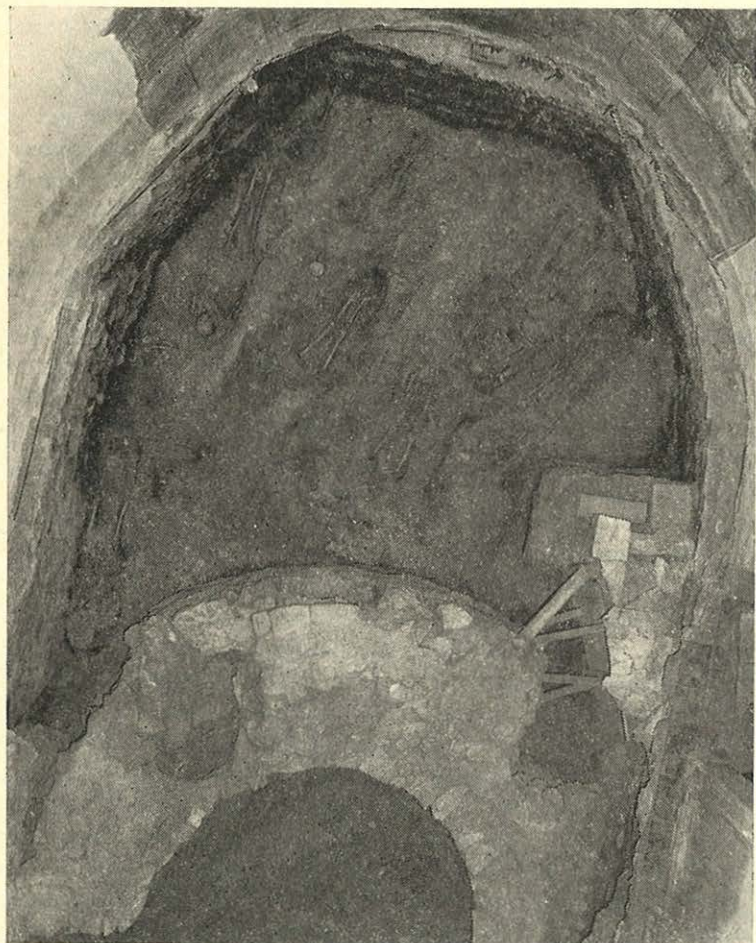
Přijetí této pracovní domněnky pro další úvahy umožní snad lépe vysvětlit důvod výstavby naší rotundy. Mohla by pak mít postupně dvojí funkci. Nejprve postavili křesťanskou svatyni — snad i z důvodů staré lokalizace posvátného slovanského místa, vždyť víme, že se tak často stávalo²⁶. Později se svatyně mohla stát vlastnickým kostelem ve dvorci u důležité dálkové cesty od jihu při vstupu do širšího území vyšehradského sídliště.

Vyšehrad se stal v 11. století feudálním hradem knížat církevních i světských. Jeho území zabíralo asi jen plochu fixovanou opevněním Karla IV.

Tento vylíčený hypotetický postup není v prokazatelném rozporu se skutečnostími zjištěnými stavebně archeologickým výzkumem kostela a s geomorfologickými poměry okolí. Hypotézu podporuje i pramenný údaj o kostele. Zanedbatelnou

není ani skutečnost, že kostel sv. Pankráce byl ve středověku počítán do děkanátu měst pražských spolu s ostatními vyšehradskými kostely, situovanými mimo vlastní hrad a tehdy již i mimo hradby města²⁷.

K domněnce vyplývající z lokalizace sv. Pankráce vzhledem k Vyšehradu je nutno uvést i obdobnou lokalizaci kostela sv. Vavřince při butovickém hradišti²⁸, tj.

*Kostel sv. Pankráce,
apsida rotundy
se spodními kvádry
první stavební etapy
a se světlejšími
kvádry druhé etapy
(snímek Z. Helfert)*

při vchodu do širšího území hradistě, a umístění kostela sv. Matěje při vchodu do území zvaného Baba v Dejvicích²⁹.

Závěrem můžeme konstatovat, že pankrácká rotunda

1. přinesla důkaz o existenci stavebních změn v rotundách, jejichž apsida je přímo nasazena na loď a není částí kruhu;

2. přinesla další důkaz o tom, že stavební materiál a jeho zpracování ve zdivu může být datovací pomůckou, i když použitelnou jedině v přísném porovnání s ostatními okolnostmi;

3. změnila svou funkci během svého trvání asi několikrát, prokazatelně dvakrát, a jednou byla pro novou funkci zřejmě přestavěna;

4. podpořila vznik pracovní domněnky o rozloze bezprostředního zázemí Vyšehradu;

5. dala podnět k hlubšímu bádání o možnostech interpretace listiny z roku 1205. V ní se mluví jen o „místě“ Crusina, kde je „nějaký“ kostel darován klášteřu ostrovských benediktinů a půda kolem kostela určena k obdělávání. Stalo se tak

v době biskupa Otty, tj. mezi lety 1140 až 1148. A v této době po smrti Soběslava I. v roce 1140 údajně končí souvislé využívání Vyšehradu jako sídla českých knížat³⁰. Darováním kostela a pozemků ztratil svou funkci jak kostel, tak i dvorec s věží podobně situovanou jako v Týnci nad Sázavou. Je logické, že klášter osadil místo kolem kostela svými poddanými, z čehož vznikla asi pozdější vesnice, která přijala staré pojmenování místa.

Všechny zmíněné pracovní domněnky bude nutno pečlivě dále zkoumat a sledovat, při každé příležitosti dokumentovat obsah kulturních vrstev celé oblasti ostrohu a provést výzkum plochy východně od kostela. Neméně závažným úkolem bude i sledování původu patrocinia sv. Pankráce, které podle mínění některých badatelů může být východního původu.

Nález u kostela sv. Pankráce dává naději, že půda vydá ještě další svědectví, jimiž se poodhalí rouška tajemství, která dosud zakrývá počátky a dějiny slovan-ského Vyšehradu, jakož i knížecího Vyšehradu křesťanské éry.

Poznámky

¹ Piša, V., O vývoji Prahy v raném feudalismu, Staletá Praha I, 1965, s. 37—38.

Patrocinium sv. Pankráce je dosud předmětem bádání současných vědců. Na str. 37 o. c. jsem upozornil, že řešení dislokace prvních vyšehradských kostelů, které se dodnes nezachovaly, nutno spojit i s blízkým kostelem sv. Pankráce. Podle dislokace kostelů sv. Pankráce a sv. Michala v Podolí do děkanátu měst Pražských (viz pozn. ²⁷) jsem usoudil, že souvisí úzce s Vyšehradem i v období počátku českého státu.

² Existuje názor německého badatele prof. dr. Arnulfa Kollautze z Eichstetten-Freiburgu, že legendy svěťce Pankráce nejsou původně římské, ale byly přeneseny z Byzance. Tento názor mně byl sdělen osobně v září 1975.

³ Zkušenosti s ražbou tunelů štítem v Praze tehdy neexistovaly. Proto byly vysloveny možnosti o pohybech půdy v tzv. destruktivním kuželu, který zasahoval také území kolem zvonice až ke kostelu. Proto bylo prozkoumáno území kolem kostela, aby archeologické památky zde podle mé pracovní domněnky předpokládané (viz pozn. ¹) nebyly poničeny, resp. aby posuvem půdy nebyla setřena vypravovací hodnota vrstev. Po nálezích prvních dokladů jsem rozhodl, aby výzkum pokračoval i pod dlažbou kostela, kde se zákonitě muselo objevit jádro památek nalezených venku, a tím byly dány i další možnosti pro lepší řešení otázek, nadhrozených již v roce 1965 (viz pozn. ¹).

- ⁴ Mnohostránková zpráva pro Radu NVP č. 51/1965, jejíž závěry se staly součástí usnesení z března téhož roku, je mezníkem v pražské ochraně památek. Konstatuje se v ní mimo jiné, že ochrana a záchrana památek při výstavbě pražských tratí hromadné dopravy a dopravních tunelů pod povrchem země je součástí celospolečenských zájmů, které bude nutno zabezpečovat při výstavbě. Je přesně popsána metoda všech výzkumů před výstavbou i při výstavbě a určeno, kdo a jak bude stavebně archeologické a archeologické výzkumy provádět a jak bude zabezpečována stavební výroba při výzkumech a financování celé akce. Je zde též konstatováno, že vyjádření orgánů státní památkové péče bude nutno získat i pro novou zástavbu míst, dotčených výstavbou metra a automobilových tunelů. Tato zástavba musí být provedena v rámci budování podzemní dopravy. Je zde vyslovena i podmínka, že nová výstavba v rezervaci na místě bořených objektů nesmí být kopií starých budov, nesmí užívat historizujících slohů, ale musí být důstojným dílem současné společnosti, moderní architekturou navazující na slohové projevy minulosti a zapadající vhodně do prostředí.
- ⁵ Vedoucí archeologického výzkumu dr. Helena Olmerová připravila rozšířenou a upravenou nálezkovou zprávu pro časopis ÚTDU — ČSAV Umění.
- ⁶ Otázkou nejstarších pražských rotund v rámci našich rotund jsem se začal zabývat po objevu pankráckého objektu. Přípravné stati: Rotunda a velkomoravské dědictví. Co vás zajímá, Magazin. Č. 4, duben 1973. — Kostel sv. Kosmy a Damiána v klášteře Na Slovanech. Exkurs o rotundách, s. 73—84. — Z tradice slovanské kultury v Čechách. Sázava a Emauzy v dějinách české kultury. Univerzita Karlova, Praha 1975.
- ⁷ Tato studie je poznámkami doplněným materiálem, předneseným na III. mezinárodním kongresu slovanské archeologie v Bratislavě v září 1975. Pro publikaci kongresu bude uveřejněn nezkrácený referát. Časový limit nedovolil přednést plné znění hlavního textu.
- ⁸ Olmerová, H., Sv. Pankrác, nálezková zpráva 1968—1970. Text a fotografie s měřickou dokumentací. Uloženo v Pražském středisku státní památkové péče a ochrany přírody, odbor stavební archeologie, Praha I, Retězová čp. 222 a v Československé akademii věd — Archeologický ústav, Praha I, Letenská 4.
- ⁹ Výzkum kostela sv. Jana Křtitele v Dolních Chabrech v Praze 8 za odbor stavební archeologie Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody vede dr. Michal Tryml za asistence dr. Zdeňka Dragouna, uměleckohistorickým koreferentem je dr. Hubert Ječný. Výzkum kostela sv. Klimenta na Novém Městě pražském vedl za archeologické oddělení Muzea hl. města Prahy dr. Václav Huml, CSC., uměleckohistorický koreferent dr. Vladimír Piša, CSc. U kostela sv. Klimenta nebylo bezpečně prokázáno, že křivka křemencového zdiva kladeného do hlíny pochází z lodi rotundy. Rozměry křivky lze však podle dosavadních zjištění a interpretace nalezeného zdiva těžko přisoudit jinému útvaru (třeba apsidě podélné stavby) než lodi rotundy.
- ¹⁰ O přestavbě usuzujeme zatím bez přímých důkazů při rotundě sv. Štěpána, dnes Longina na Novém Městě pražském; (Piša, V., Kostel sv. Kosmy a Damiána, exkurs, o. c., s. 81) při rotundě sv. Vavřince v čp. 211/I, kde právě tloušťka zdiva apsidy napovídá snad stavební změnu (Piša, V., O vývoji ... o. c., s. 44); u této rotundy se bude muset při plánovaném výzkumu areálu před jeho přestavbou pro nové využití podrobit výzkumu k románskému pláští přistavěným pilíř, který je v literatuře přisuzován přestavbě templářské. Výzkum v čp. 211/I provede Archeologický ústav ČSAV za spolupráce Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody.
- ¹¹ Znění listiny má pro interpretaci stavebních změn resp. pro stanovení původu rotundy a funkce jejích přestaveb zatím základní význam. Proto cituji: „Notum sit omnibus vere fidei cultoribus, tam praesentibus, quam posteris eorum, quod quidam miles, nomine Asinus, filius Hozae, dedit quandam ecclesiam pro remedio animae suae suorumque parentum in loco, qui Crusina nuncupatur, et hoc ad monasterium sancti Johannis Baptistae in Ostrov.“ Praedium quoque, quod est Pristupymy, ad diem monasterium obtulit et terram Pocatyceh ad aratrum sufficientem et circa praefatam ecclesiam terram dedit ad aratrum. Hoc quoque tam boni propositi beneficium dominus Otto, duodecimus sanctae Pragensis ecclesiae episcopus, cum ceteris fratribus tam bonno quam praesenti scripo sanctivit, quod quicumque huius bonae voluntatis propositum evertere voluerit, in extrema tremendi examinatione indicii non solus cum Juda proditore domini nostri Jesu Christi, sed etiam cum omnibus destructionibus ecclesiasticae utilitatis rationem redditurus sit“. Listina kláštera Ostrovského, archiv třeboňský. Opis Fridrich, V., Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I., Pragae 1904, č. 154. — Listina krále Přemysla Otakara I. ze dne 17. ledna 1205.
- ¹² Olmerová, H., nálezková zpráva, o. c., s. 15 — text.

- ¹³ Přizděný blok pískovcový v rotundě sv. Vavřince v čp. 211/I patřil přestavbě rotundy pro potřeby templářů a jeho umístění je vyměřeno zřejmě již pro prostor nového kostela. Naproti tomu v rotundě sv. Pankráce je dislokace bloků přizděných pilířů vyměřena pro prostor lodi rotundy.
- ¹⁴ Olmerová, H., nálezořá zpráva, o. c., s. 8, 55–56.
- ¹⁵ Změnou plánu vykládali někteří účastníci odborné komise v břevnovské předrománské kryptě zakřivení spodního zdiva staršího kostela s podkovovitou apsidou, které nepokládali za starší kostel, ale za základ benediktinské krypty, při jejíž výstavbě došlo k změně plánu (Merhautová, Turek). Změnou plánu výstavby vykládá i Herbert Küas základové zdivo rotundy v Groitzsch, které nesouhlasí v půdoryse s nadzemním zdivem. Spodní zdivo je též navíc kladeno do hlíny (Piša, V., *Kostel sv. Kosmy a Damiána*, o. c., s. 74. Pozn. č. 8. — Týž, *Zu den Anfängen des ersten Benediktinerklosters in Böhmen. Bohemia Sacra — Das Christentum in Böhmen 973 — 1973*. Vyd. Ferdinand Seibt, Verlag Schwann, Düsseldorf 1974, s. 476–477. Doklady o rozdílech zdiva v Břevnově jsou uvedeny ve druhé předběžné studii o břevnovském výzkumu, která bude zveřejněna v časopise ÚTDU — ČSAV Umění).
- ¹⁶ U rotundy sv. Vavřince v čp. 211/I nelze mluvit o patrové rotundě, protože loď rotundy byla částečně použita při výstavbě templářského kostela; pravděpodobně mohla, podle úsudku literatury, sloužit jako západní věž. (Borkovský, I., *Kostel řádu templářů v Praze na Starém Městě*, Kniha o Praze, Praha 1939, s. 35 d. — zde starší literatura.)
- ¹⁷ V poznámce ¹⁵ naznačené příklady domnělých změn v plánu výstavby se vyznačují vždy jiným pojmem v rozdílných půdorysech zdiva. V břevnovské kryptě dokonce je ve spáře mezi zdivem staršího kostela a první břevnovskou kryptou dvojí malta a mezi nimi je znatelná vrstvička humusu, což bylo zjištěno ve všech sondách do spojení obou zdív.
- ¹⁸ Olmerová, H., *Nálezová zpráva*, o. c., s. 56–61, 65–69.
- ¹⁹ Merhautová, A., *Raně středověká architektura v Čechách*, Praha 1971. Merhautová-Livorová, A., *Einfache mitteleuropäische Rundkirchen (Ihr Ursprung, Zweck und ihre Bedeutung)*, Praha 1970.
- ²⁰ Křivky bude možno porovnat až po získání srovnatelného materiálu, tj. rovnocenného zaměření nejmodernějšími metodami. Proto musíme jen opatrně porovnávat případné analogie, které mohou vzniknout i nepřesnou reprodukcí půdorysu při publikaci. Podobnou křivku má půdorys apsidy rotundy sv. Martina na Vyšehradě, snad i apsida kostela v Malíně a ze zahraničních příkladů možno jmenovat s výhradou dobré reprodukce zaměření i apsidu katedrály ve Faras v Nubii. Je nutno však již nyní konstatovat, že při stupni technologie výstavby a vyměřování staveb v počátcích křesťanství, které nebyly stavěny mistry s tradicí antické kultury, tj. kteří nežili v městech se zachovanými klasičtými stavbami, nelze snad předpokládat přesné vykroužení kružnic nebo z nich odvozených půdorysů. Tomuto názoru by mohla odporovat výstavba tzv. svatováclavské rotundy na Pražském hradě, jejíž apsida podle Josefa Pošmourného byla vymezena přesně pomocí oskulačních kružnic. S konečným hodnocením nutno tedy vyčkat až do srovnávací studie po získání rovnocenných zaměření všech v úvahu přicházejících příkladů.
- ²¹ Cca 228 m. n. m.
- ²² Cca 241 m. n. m.
- ²³ Tomek, V. V., *Dějepis města Prahy, II*, Praha 1871, s. 274–275.
- ²⁴ Táborská třída, Božetěchova ulice ve stavu před výstavbou této čtvrti v padesátých a šedesátých letech tohoto století.
- ²⁵ Tomek, V. V., *Dějepis*, o. c., s. 29, 275.
- ²⁶ Z listiny Přemysla Otakara I. víme, že kostel sv. Pankráce není označen patrocinie, a že byl umístěn nikoliv do osady, ale do místa zvaného Crusina. Dále víme, že okolí kostela bylo určeno ke kultivaci, aniž je zmínka o osadnících. Z listiny tedy nevyplývá, že zde stál kostel určitého zasvěcení, ani že šlo o nějakou obydlíenou osadu. Z analogií dále můžeme předpokládat, že rotunda mohla být postavena buď v hradisti tehdejšího knížete, nebo na nějakém posvátném místě, jako např. rotunda sv. Jiří na Řípu. Teoreticky se v případě rotundy sv. Pankráce mohlo jednat v době její výstavby o nějakou svatyni, zminovanou později ve vyšehradském areálu, jejíž dislokaci dnes neznáme. Dnes, kdy zkoumáme moderními vědeckými metodami všechny dostupné zmínky, nesmíme ani pominout báje a pověsti, tradované v ústním podání, nebo zaznamenané pozdějšími kronikáři. Myslím si, že v našem případě nemůžeme ponechat bez dalšího zkoumání i jinak neblaze proslulá líčení v Hájkově kronice. Vždyť v případě svatyní pod gotickým dodnes zachovaným kostelem sv. Vavřince v čp. 211/I jsme se přesvědčili, že tvrzení Hájkovy kroniky o dvou starších stavbách se prokázalo archeologicky, i když první stavba zatím zjištěná nepo-

cházi z doby, do které ji klade Hájek. Proto neuškodí, když v našem případě uvedeme zatím bez jakéhokoli komentáře zprávu Hájkovy kroniky. Na str. 344 (Flajšhansovo vydání Hájkovy kroniky, díl I., Praha 1918) píše Hájek, že kněžna Ludmila požádala Bořivoje, aby dal udělat modlu ze zlata. Dala jí jméno Krosina. Byla postavena do tajného místa a tam jí byly činěny oběti. Není absolutně vyloučeno, že právě při přijetí křesťanství od původců této modly byla na jejím místě postavena křesťanská svatyně. Protože Bořivoj podle legend přijal křesťanství z Velké Moravy, mohla to být docela dobře rotunda. Neměla funkci ani knížecí svatyně, ani nebyla v sídlišti nebo dvorci, proto byla zapomenuta, tím spíše, že se jednalo o svatyni velkomoravskou, tj. východního ritu. Teprve později při její adaptaci ve vlastnický kostel dostala nové zasvěcení. Tato ryze pracovní domněnka musí být podrobena dalšímu zevrubnému zkoumání. Byla vyslovena jen z důvodů, abychom lépe mohli sledovat archeologické a jiné prameny k dalšímu bádání pro interpretaci stavebního vývoje konkrétně zjištěné stavby.

²⁷ Popis diecése pražské z doby Arnošta z Pardubic z let 1344—1350. Zpracováno Františkem Palackým a zveřejněno i v jeho Dějinách národu Českého, díl I. Jubilejní vydání péčí Dr. B. Riegra, Praha, s. 428.

²⁸ Kostel sv. Vavřince je umístěn při vchodu na okraj hradiště v jeho širším zázemí. Při průzkumu zdíva před jeho opravou v padesátých letech jsem zjistil, že stavební technika je předrománská. Nalezené okénko bylo konzervováno a ponecháno odkryté v jihovýchodní části apsidy. Výzkum tohoto kostela by byl nutný.

²⁹ Kostel sv. Matěje je dnes barokní. Jeho umístění na okraji dlouhého návrší při vchodu na sídliště, osídlené v pravěkých obdobích, přímo volá po archeologickém výzkumu lokality. Kostel je umístěn na nejvyšším bodě celého dlouhého návrší.

³⁰ Tomek, V. V., Dějepis, o. c., s. 234, 125, 29, 26. Zde citováno, že Soběslav I. měl na Vyšehradě jako poslední panovník své stálé sídlo.